
UDK 811.163.42'35:050(497.6)Osvit
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 19. VIII. 2007.

Irina BUDIMIR
Filozofski fakultet u Mostaru

JEZIK OSVITA

Pravopisne, grafijske i jezične (ne)dosljednosti u Osvitu

Sažetak

Tiskara katoličkoga poslanstva u Hercegovini pod vodstvom, a kasnije i vlasništvom fra Franje Milićevića bila je jedina nakladnička kuća u Hercegovini u 19. stoljeću. Tiskarska djelatnost ove institucije otvorila je put izdavaštvu, novinarstvu, književnosti, publicistici te pedagoško-prosvjetnoj osviještenosti Hercegovine. Uz razvoj i modernizaciju tiskare, koja je od svoga osnutka do gašenja promijenila čak 8 naziva, tiskano je 77 knjiga, a razvijali su se i mijenjali novinski listovi vjerskoga i političkoga sadržaja: Hecegovački bosiljak (1883./84.), Novi hercegovački bosiljak (1884./85), Glas Hercegovca (1885./1896.) i Osvit (1898./1908.).

U ovom se radu posebna pozornost daje jeziku Osvita kao novinskoj djelatnosti. S obzirom da ovaj list izlazi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i da su okolnosti njegova nastanka, kako političke tako i jezične, bitno odredile povijest rada tiskare, u radu su prikazane značajke jezika Osvita koji se pridržavao normâ zagrebačke filološke škole onoliko koliko je to bilo moguće. Ovdje su prikazane pravopisne, grafijske i jezične (ne)dosljednosti u odnosu na jezični standard kojemu su se uredništvo i suradnici vodili kao i razlozi njihova pojavljivanja.

Ključne riječi: *Osvit, pravopisne, grafiske i jezične (ne)dosljednosti.*

Uvod

Godina izlaženja *Osvita* 1898. može se povezati s već skoro riješenim problemom pravopisne i jezične ujednačenosti te aktivne i jasne standardizacije jezika u susjednim zemljama. Jezična su kolebanja standardizacije u BiH krajem 19. stoljeća bila skoro riješena utjecajem velikih urbanih središta u regiji. *Osvit* se pojavljuje u vrijeme koje se u hrvatskom jezikoslovlju naziva prijelomom hrvatske jezične norme, a koji vremenski odgovara i prijelomu stoljeća – posljednjem desetljeću 19. i prvom desetljeću 20. stoljeća. To je razdoblje poznato po smjenjivanju dviju normâ – norme zagrebačke filološke škole koja je u potpunosti uobličila hrvatski književni jezik tijekom druge polovice 19. stoljeća i norme hrvatskih vukovaca koja oživljuje u posljednjem desetljeću 19. stoljeća. U ovom će se radu prikazati pravopisne, grafijske i jezične (ne)dosljednosti toga hercegovačkog lista u odnosu na navedene norme kao i dotadašnju jezičnu tradiciju.

1. Nastanak i uredništvo *Osvita*

Kao prvi urednik *Osvita* upisuje se Ivan Aziz Milićević, sinovac tada poznatoga fra Franje Milićevića koji je aktivni sudionik u kreiranju uređivačke politike lista, a “*Osvit* je proistek njegovog tiskarstva, novinskog rada, političke orijentacije i sveukupnog kulturnog rada” (MUSA, 1992., 72). U znatno boljim političkim okolnostima nego njegov stric (fra Franjo), I. A. Milićević s puno zanosu radi na novom listu. Poznat ne samo kao novinar nego i kao prvo pero Hercegovine toga doba, ovaj književnik svoja književna djela potpisuje pseudonimom Osman-Aziz. Kao pisac kratke proze objavljuje nekoliko kratkih priča (*Bez svrhe*, 1897., *Na pragu novog doba*, 1986., i *Bez nade*, 1895.) zajedno s Osman Nuri Hadžićem, dugogodišnjim prijateljem i suradnikom u muslimanskom (*Behar*) i hrvatskom (*Osvit*) listu.

Nastanak se *Osvita* može povezati s činjenicom da kraj 19. stoljeća u BiH bilježi izlaženje nacionalnih listova. U Mostaru izlaze *Srpski vjesnik* kao glasilo Srba, *Behar* kao muslimanski list, a Hrvati poslije dvogo-

dišnjih zabrana i cenzura dobivaju *Osvit*. Što je prethodilo takvu stanju nacionalnih listova u BiH?

Nastanak *Osvita* kao hercegovačke svjetovne publikacije na hrvatskom jeziku prati uobičajen put cenzura i političkih pritisaka austrougarske vlasti na tadašnje bilo kakvo izražavanje nacionalnih obilježja. Godine 1883. izlazi *Hercegovački bosiljak*, povijesno-književni poučni list pod uredništvom fra Franje Milićevića. Budući da je zbog svoga nekada i prkosnoga ponašanja prema austrougarskom režimu pišući o političkim pitanjima fra Franjo Milićević prelazio granice odobrenoga, izgubio je koncesiju za rad. Moleći Zemaljsku vladu za nastavak tiskanja lista i priznajući pogrješku zbog objavljivanja vijesti političkoga sadržaja, fra Franjo je ponovno dobio dopuštenje za objavljivanje tiskovine, ali sad pod drugim imenom, *Novi hercegovački bosiljak, list za zabavu, pouku i književnost*.

Budući da se u BiH pojavljuju srpski i muslimanski politički listovi, fra Franjo Milićević u želji da raspravlja o političkim temama dobiva odobrenje od austrougarskih vlasti za proširenje sadržaja i mijenja *Novi hercegovački bosiljak* u *Glas Hercegovca* (političko-informativni list). Veliku pozornost urednik posvećuje nacionalnom pitanju obilježavajući svoju hrvatsku orijentaciju po ugledu na pravaški tisak u Dalmaciji i Hrvatskoj. S takvim stavovima i pisanjem vlast često nije bila zadovoljna, tim više što su neki stavovi sve očitije odstupali od tadašnjega javnog režimskog mišljenja. Izgubivši podršku vlasti, list se našao u velikim neprilikama, a za glavnoga urednika dolazi Nedjeljko Radičić koji stječe velik ugled i u međuvremenu stječe vlasnička prava na list. Zbog iznenadne bolesti Radičić umire i *Glas Hercegovca* prestaje izlaziti. Dvije godine Hrvati u BiH nemaju političkoga glasila, zapravo nikakvoga. Zemaljska vlada s naklonošću je gledala na pokretanje novoga lista zato što bi on bio protuteža *Srpskom vjesniku* koji je izlazio u Mostaru, a čije su težnje bile "srpska zemlja i narod" (KRUŠEVAC, 1978., 287). "Austrougarska je vlast pokušala u novome hrvatskom listu naći saveznika, što je otvoreno pokazivala bivajući svjesna antagonističkih međunacionalnih odnosa" (KRUŠEVAC, 1978., 289). I. A. Milićević postaje glavni urednik i uređujući građanski list hercegovačkih Hrvata provodi i brani hrvatska prava i interese.

2. Jezik Osvita

Kada je riječ o jeziku *Osvita* s kraja 19. stoljeća, veliku ulogu u njegovu određivanju predstavlja jezična tradicija. Kao hrvatski svjetovni list *Osvit* se pridržavao normâ zagrebačke filološke škole onoliko koliko je to bilo moguće.¹ Na njegov je jezik prilično utjecao organski idiom kao i jezična franjevačka tradicija.

Na fonološkoj su razini posebice zanimljivi refleksi jata, šćakavizacija i nedosljednosti u bilježenju fonema /đ/ i /dž/, /h/, pisanje grecizama te primjeri riječi pisanih etimološkim pravopisom.

2.1. Bilježenje jata

Pisanje jata razlikuje se u dugim (kao *ie*) i kratkim (kao *je*) slogovima. U pisanju dugoga oblika jata starije slovopisno pravilo glasilo je /ie/, ali urednik ili suradnici nisu dosljedni u njegovoj primjeni: *sliiep* ili *slijep*,² *lier* ili *lijer*; *dvie* ili *dvije*,³ *bijeje* ili *bieje*.⁴

U nekim se oblicima glagola uopće ne rabi oznaka dugoga oblika jata prema starijem pravilu kao u primjerima: *umrijeti*, *ulijevati* (*ulije*), u čemu se jasno vidi prijelaz jezične norme.⁵ U nekim su pak oblicima vidljiva odstupanja koja se mogu pripisati dijalektu, a i danas se osjećaju

1 KUNA, 1991., 146-158: "...o dosljednosti u tom pravcu ne može biti govora, jer se tomu vrlo snažno protivi živi jezik i saradnika i ostalih sudionika u formiranju lista."

2 "...tkogod prati vaš rad, može, ako nije sliiep kod zdravih očiju, uvidjeti vaše izkrene težnje..." (1904., 24, 1.) // "...ne treba mu daleko tražiti razlog, neka samo pogleda oko sebe, pa će odmah viditi (sic!), ako nije slijep (sic!) kod zdravih očiju" (1902., 98, 6).

3 "...u drugoj je opet kući samac k'o drvo osječeno, ne može tako živiti (sic!) i prinudjen je, da se ženi..." (1901., 37, 4.) // "...nikola je ostao sa svoje dvie sirote uprav kao drvo osječeno..." (1901., 57, 7.)

4 "...ne ćemo ovim, da ovaj priručnik omalovažujemo, ali što je pravo i bogu je drago, pa ako hoće da to bude pravi adresar, onda ni po babi ni po stričevima..." (1901., 34, 4.) // "...da se naime prigodom popisa desetine ne bi zastranilo na štetu naroda, nego da se po mogućnosti ide pravim putem, po onoj: a ne po babu i po stričevima, već pravdi boga istinitoga, te da se odmjerom ne pregoni..." (1901., 55, 5.) // "...jest, dušnje (sic!) mi, sviet ovaj udario kao na bielu vranu, pa brzo živi, tu grade i zgrade i palače, tu ti niču i sela i gradovi, tu izbija trgovina i zanat, da se prilagodit moraš..." (1901., 4, 4.)

5 "...sve će se s toga izbjegavati da ne ulije ulje na oganj..." (1903., 40, 1.)

u mostarskom govoru. Radi se o nekim oblicima zamjenica (*jednijeh*⁶) i glagola (*htjeo*⁷).

Iako je pisanje dugoga i kratkoga oblika jata u većoj mjeri dosljedno *tadašnjoj normi*, ipak se u potvrdama bilježi nekoliko odstupanja koja se mogu pripisati dijalektu, odnosno ijekavskom govoru ili su ti oblici hiperijekavizirani, pa tamo gdje se po normi bilježi kratki oblik jata, u tekstu se nalazi dugi i obratno.

Normirano /ie/ u tekstu /je/: *zahtjevaju*,⁸ *mješala*,⁹ *osvjetljeno*.¹⁰

Normirano /je/ u tekstu /ie/: *posliednji*,¹¹ *promiena*,¹² *ždriebad*,¹³ *griješnika*,¹⁴ *zaprieke*.¹⁵

2.2. Fonem /đ/

Bilježenje fonema /đ/ prema normi zagrebačke filološke škole moguće je na dva načina kao /dj/ i /gj/, "*samo što se gj piše u tuđjih riječi*" (HAM, 1989., 137). U većini slučajeva dvoglas /dj/ zamjenjuje današnji fonem /đ/ npr.: *oglodjane, odredjuje, medju, prodje, tvrdjava, Magjari...* Pisanje dvoglasa /dj/ također u nekim primjerima nije ujednačeno prema pravilu, pa se u hrvatskim riječima zamjenjuje dvoglasom /gj/.

6 "...Lazara Gajića zna, brate, svo selo. Čojk (sic!) pošten, dobričina, ma nikom, ni crno ti je u oku. Ne ima ti u njega ko u jednijeh (sic!) vako i nako, osim što mu je na srcu to mu je i na jeziku" (1900., 8, 6).

7 "...kad je cienjeni dopisnik već o tome što pisat htjeo (sic!), zašto nije zavist metnuo pod papuču i pisao pravo i stvarno..." (1903., 20, 3.)

8 "...eto što oni od nas zahtjevaj (sic!), a može li Hrvat tu i za dlaku popustiti..." (1903., 12, 4.)

9 "...svatko ju je živ u Tuzli proklinjao, svi su je držali vješticom i da - budi Bog s nama - sa sotonom posla imade, vele bablji jezici, da je s vragom kašu mješala (sic!)..." (1900., 8, 6.)

10 "...Bijaše osvjetljeno (sic!) od vatre kao u podne..." (1901., 44, 5.)

11 "...Na to je rekao lolumašir: - manite se ljudi ćorava posla: Bezbeli (sic!) bi bolje bilo, da je i on kao i vi u svom poslu prvi, a ne posliednji (sic!)..." (1902., 27, 9.)

12 "...Ta, evo, mi, u ovim zemljama jedva, što no rieč, iz povoja izašli, pa tako velika promiena..." (1904., 45, 4.)

13 "...ždriebad je trčala brzo ko striela..." (1901., 32, 6.)

14 "...od sovika do zalika, svagdje ima griješnika i dužnika. Stopanica cvili s djecom, a domaćin kućna dobra po mehanam dieli." (1904., 3, 5.)

15 "...dvoje se mladih milovalo, pa kad nabasaše na zaprieke, a oni put pod noge pak spram Dalmaciji..." (1900., 36, 4.)

Primjerice, *dogje* (u *šake*), ali i *dodje*; *medju*, ali i *megju*; *vidja*, ali i *vigja*; *nagrgjen*; *nagjen*, ali i *nadje*,¹⁶ *djavle*,¹⁷ ali i *gjavle*.¹⁸

Rječica *god* zabilježena u obliku *gogj*¹⁹ napisana je u duhu idiolekta (*gdje gogj/gdje god*). Isti način bilježenja ima i riječ *gdjegje*.²⁰

Riječ *andĕo* u časopisu se bilježila dvojako: kao *angjeo* i kao *andjeo*, iako bi ta riječ prema pravilu zagrebačke filološke škole bila stranoga podrijetla te bi se trebala pisati dvoglasom /gj/.

2.3. Fonem /dž/

Hrvatska norma u slovopisnom i fonološkom popisu nije imala fonema /dž/, a kako se alofonski ostvaruje na granici morfema, hrvatski ga etimološki pravopis nije imao potrebu bilježiti. Ipak se u korpusu u frazemu *džon obraz* bilježi kao *džon*,²¹ a ne *gjon* niti *djon* i sl. Vjerojatno je to utjecaj Vuletićeve gramatike bosanskoga jezika koja se pojavljuje u doba izlaženja *Osvita*. “Znak za ovaj suglasnik uveo je u današnju ćirilicu Vuk Stefanović Karadžić, u latinici se piše dž. Piše se obično u tudjim riječima, n. pr. džamija, hodža (...) U domaćim riječima piše se samo onda, kad stoji mjesto č ispred jasna samoglasnika...” (HAM, 1989., 110.)

Hrvatski jezični purizam nije dopuštao turcizme koje i sam Vuletić smatra tuđicama.

Pisanje domaćih riječi bez /dž/: *otačbenička stvar*;²² *svedočbom zrelosti*.²³

16 “...Eto mi nismo pozvani da o sebi sudimo, sebi gaće krojimo, jer smo ko još u povojim, nego se nadje pametnih ljudi...” (1901., 46, 4.)

17 “...žao joj bilo stati na put jedinici i sreću joj mrsiti, a još žalije, udati je, činilo se, preko biela svieta. Ne lezi djavle, valjo biti po čistu i maštat živjet po grofovsku...” (1901., 30, 6.)

18 “...što ćeš sada? Reda je slušati, jer tko s gjavlom tikve sadi, o glavu mu pucaju, mjesto tikava mogle biše biti šake moje kokane, pa kud onda?” (1901., 30, 7.)

19 “...i da se u mutnom riba lovi, gdje gogj (sic!) mogu, ako nikako drugačije onda gledaju...” (1901., 60, 1.)

20 “...pa je gdjegje i teško da se mogne i sjeme izvuci i to kako, kao ovas šturo...” (1901., 47, 4.)

21 “...komu je Hrvat u palo na um, da tu kugu goni sa svog praga, da odgovara sviet od plaćenih novina, kojima je obraz džon (sic!), a umjesto njih da nabavlja i preporučuje one česke (sic!) novine, koje drže do stida, pristojnosti i ljube istinu...” (1902., 6. i 7., 2.)

22 “...Pitam i zapitkujem, pa vidim, odakle vjetar puše. Ovdje u Brodu nadjoh nekoliko naših ljudi, Hrvata kremenjak, Hrvata koji kao baje šute, ama rade kao mravi za otačbeničku stvar, te ne žale ni troška, ni muke, ni vremena...” (1903., 11, 3.)

23 “...da sretno ostavi gimnazijalske klupe, te sa svedočbom zrelosti podje, ako bog da, na dalj-

2.4. Fonemi /h/ i /f/

Od svih fonema jedino je pisanje fonema /h/ dosljedno, a razlog tomu jest utjecaj dijalektalne jezične situacije, tj. kajkavskih i čakavskih govora i tadašnje standardnojezične orijentacije. U većini primjera fonem /h/ zadržan je na svim mjestima u riječi: na početku, sredini i kraju. Broj primjera s ispuštenim fonemom /h/ neznatan je i kolokvijalnog je karaktera.²⁴

Primjeri su neetimološkoga /h/ u sredini riječi također neznatni i njihova je primjena moguća izravnim ugledanjem na hrvatske listove u Hrvatskoj ili otvorenosti prema fonološkom sustavu navedenih dijalekata. Najviše primjera u kojima je pogriješno bilježen fonem /h/ odnose se na sredinu riječi kao oblik popunjavanja hijata i gubljenja suglasnika, a neki su primjeri izrazito kolokvijalnoga karaktera: *lahak stih* (1903., 38, 1); *lahka mu bila zemljica* (1903., 38, 4); *mehka*;²⁵ *vehnuti*;²⁶ *olahkotio sam* (1903., 21,3); *olahočena*;²⁷ *dobrahano*;²⁸ *truhnem*;²⁹ *kahva*;³⁰ *kahvana*;³¹ *zahman*;³² *krehnuti*.³³

Zamjena je fonema /h/ fonemom /v/ i /j/ relativno rijetka. U korpusu, tj. u potvrdama pronađen je samo jedan oblik supstitucije /h/ u /j/: *kijati*.³⁴

nje nauke na sveučilište...” (1901., 42, 4.)

24 *Ja bi* (1898., 22, 6), *ajde* (1900., 5, 4), *uapšena* (1905., 24, 3), *opet bi napomenuo na jednu, kao baba na uštipke, da se otvori još koja škola u Bekiji* (1901., 23, 5).

25 “...preko plota pukla livada, zeleni se trava, mehka kao svila...” (1901., 62, 4.)

26 “...ali priroda je to udesila tako, da i onom u ljetu razvijenom proljetnom pupu dodje sudnji danak pa čim jesen se počme približavati, a ljetu izmicati, stane lišće kovijati i vehnuti (sic!) kao da ga nikad bog ni dao nije...” (1902., 9, 4.)

27 “...nabava kamena, sumpora, štrcaljka, doduše olahkoćena (sic!) je, jer nam visoka vlada daje na odplatu, ali na koncu konca- dodje jesen, moraš to platiti, pa skrštenih ruku gledati šuplje ispod neba...” (1902., 33, 4.)

28 “...da je u kulturi dobrahano (sic!) pokročio, jer hoćeš nećeš u kulturnom svijetu znači nešto izdavati list od šesnaest stranica dva puta na mjesec...” (1902., 35, 3.)

29 “...te sam danas zdrava i čila kao rosna kaplja, mjesto da truhnem (sic!) u hladnom grobu...” (1902., 2, 7.)

30 “...U tišini samostanskoj, u svojoj sobi, pijuć crnu kahvu, protežuć dimove na dugi čibuk, sjedi Martić, na koljenu mu komad papira i kliče bielu vilu na gudalo...” (1902., 10, 1.)

31 “...nije baš najljepše, kad se komu rekne (sic!), da pomaže ženi kudelju presti. Za ljude je boravak među ljudima i s ljudima, Ako (sic!) su ljudi zanačije, sastaju se svetkovinom i neradnim, a osobito zimskim danima po kahvanama (sic!) i mehanama...” (1904., 57, 10.)

32 “...Ivanova Janja miešala je svaki dan kao travu, ama sve zahman, ali je venuo kao mrazom oparen...” (1901., 28, 1.)

33 “...A, ovdje ondje krehnu (sic!) k’o grom iz kubure, a uz njen tutanj se nadoveže podeik (sic!) i pjesma...” (1901., 52, 6.)

34 “...pomiriš li moraš kijati (sic!), a kamo li se s njime zasipati ko s’ kokuruzom (sic!)...” (1901., 33, 4.)

Primijećeno je bilježenje /hv/ u /f/: *faliti*,³⁵ ali se bilježe i primjeri poput turcizma *kafez*.³⁶ Supstitucija je fonema /f/ i /p/ poznata na širem području štokavskih govora, a u našem je korpusu potvrđena u antroponimu *Pilipova*³⁷ ili *Pilip*.³⁸

Alternacija $a \Rightarrow e$ posebice je vidljiva kod prijedloga *prama/prema*.³⁹ Gubljenje samoglasnika karakteristično je u prijedloga *med*.⁴⁰ Elizija ili ispuštanje samoglasnika provodi se u pisanju veznika *k'o*⁴¹ i *nit*⁴² te priloga *odkle* (1900., 4, 5) i *uprav*.⁴³ Bilježe se i kolokvijalni oblici *vako*, *nako*⁴⁴ i *tude*.⁴⁵

Sažimanje i asimilacija samoglasnika na kraju glagolskoga pridjeva radnog stilski je obilježena i dijalektalnoga je karaktera jer završava samoglasnikom /o/. Ovakvi oblici nalaze se u pričama i šaljivim tekstovima: *došo*,⁴⁶ *reko*,⁴⁷ *otro suze* (1905., 3, 4), *mogo*,⁴⁸ *doček*.⁴⁹

35 "Nemojmo se mi faliti (sic!) onim, što je prošlo, a nemojmo ni sada pustiti ruke niza se, pa uzbijati tuđe poslove i sjećati se prošlih dana, pa se pustiti k'o tikva niz vodu..." (1901., 34, 6.)

36 "...zar sam ja za to postao car, da me držite kao u kafezu (sic!)..." (1901., 13, 6.)

37 "...jesi li ti odavno kod štacije, pa znaš li, po Bogu, jesu li prošla Pilipova kola?" (1900., 18, 1.)

38 "...a naš prakaratur Pilip? e, da pukneš od smieha našem gosp. Jurišiću, kako on to umije..." (1903., 33, 4.)

39 "...hrlimo na glas zvona, što nas srdcu potresa, u crkvu, da s toplom molitvom uzdignemo srдца prama (sic!) onom, koji vedri i oblači, u čijim je rukama naša sreća, blaženstvo duše naše..." (1901., 1, 2.)

40 "...brže bolje izleti i u tren oka eto je u prostranom podrumu med (sic!) velikim brojem bačava praznih poredanih..." (1902., 25, 2.)

41 "...Ivo se osušio k'o drvo, kršćanka mu ojačala..." (1901., 37, 6.)

42 "...ne ćemo ovim, da ovaj priručnik omalovažujemo, ali što je pravo i Bogu je drago, pa ako hoće da to bude pravi adresar, onda nit po babi nit po stričevima..." (1901., 34, 4.)

43 "...to je rak rana koja Hrvatstvu (sic!) uprav užasno škodi..." (1901., 22, 1.)

44 "...Lazara Gajića zna, brate, svo selo. Čojk (sic!) pošten, dobričina, ma nikom, ni crno ti je u oku. Ne ima ti u njega ko u jednijeh (sic!) vako i nako, osim što mu je na srdcu to mu je i na jeziku." (1900., 8, 6.)

45 "...pa vidje onu hrvatsku slavu, gdje čovjeku srdce puca od milina, kad vidih svu koliku braću Hrvate, koji dodjoše tude (sic!)..." (1901., 48, 5.)

46 "...Ko došli pokladi - a došo (sic!), brate i vakat, što no se kod nas prije zborilo - kad švabo pobudali. Nije ti to sada tako, jer ne znaš tko više pobudali. Mužki udarili u frakove i vragove, Bog s nama budi!" (1902., 13, 4.)

47 "...reko bi sad će progovorit Ja kakov je, vesela ti majka, žuti se kao dukat, reko (sic!) bi sad će progovorit..." (1901., 33, 4.)

48 "...Baba Joka, borme, živi ko jedan po jedan. Prije trošna kolibara (sic!), u kojoj nijesi mogo sjesti, a sad liepa okrečena kuća (...) sama bi sebi znala reći: došlo ko riba iz vode..." (1900., 86, 7.)

49 "...čekam i doček sam opet ćušku po ćelavici, jer dodjoše mjesni pjevači..." (1901., 48, 5.)

Sažimanje se provodi i u nekih imenica, primjerice *orô*,⁵⁰ ali je zabilježen i slučaj gdje do sažimanja dolazi poslije ispadanja suglasnika /j/. Bilježi se jedan takav slučaj ispadanja /j/ između dva /i/, ali zbog ortografske nepouzdanosti nije jasno ima li pisanje dvaju uzastopnih /i/ fonološku vrijednost /iji/. U potvrđama je zabilježeno trostruko pisanje jedne riječi u kojoj je u dvama oblicima izvršeno sažimanje: *Osmanliama*,⁵¹ *Osmanlijama*⁵² i *Osmanliiama*.⁵³

Neki oblici glagola *imati* u negaciji zadržavaju fonem /i/ i pišu se sastavljeno: *neima*,⁵⁴ *neimaš*,⁵⁵ *neimamo*,⁵⁶ dok se ostali primjeri bilježe bez /i/.

Svakako sukladno normama zagrebačke filološke škole, ali nesumnjivo pod utjecajem franjevačke jezične tradicije jest pisanje i usvajanje latiniziranih grecizama (latinski *ch* > *k*). Tako se opća vjerska terminologija bilježi fonemom /k/: *kršćanstvo*, *kršćani*... Ako se u tekstu ti primjeri bilježe fonemom /h/ ili on uopće ne postoji na početku riječi kao *hršćanstvo*⁵⁷ i *rišćani*,⁵⁸ onda su oni semantički obilježeni i odnose se isključivo na pripadnike pravoslavne vjeroispovijesti.

U pisanju naziva nositelja *muslimanske vjeroispovijesti* (KUNA, 1983., 55) također je zabilježena nedosljednost jer se rabe oblici i prema zapad-

50 "...i zaista Šimić izgleda kao orô polomljenih krila. Posjetili smo ga; staračac (sic!) je dosta iztrošen, ali oko, ono, oštro i hitra pogleda..." (1902., 1, 6.)

51 "...bolje bi bilo da se Malumatov političar iz Bosne kane ćorava posla i nekakve sljeparske politike, kojom se Osmanliama sipa lug u oči obzirom na naše narodnostne politike..." (1900., 27, 2.)

52 "...pa i godine 1850. naš ponosni Alipaša Rizvanbegović i drugi digoše i kuku i motiku pro i (sic!) Osmanlijama..." (1900., 27, 2.)

53 "...Osmanliiama (sic!) sipa lug u oči obzirom na naše narodnostne prilike..." (1900., 27, 2.)

54 "...da, u tom grmu leži zec! Što se toga tiče, to neima (sic!) u A.-u 'ni vraga'..." (1902., 11, 9.)

55 "...ako imaš to, e, onda se možeš ženiti; neimaš (sic!) li toga, a ti se ne ženi ni za živu glavu..." (1901., 36, 5.)

56 "...Mi ne vodimo aktivne politike na iztoku i neimamo ni za koga da na Balkanu vadimo kestenje iz vatre..." (1903., 25, 3.)

57 "...ko ne bi poznao hrišćane (sic!) u dušu, morao bi se čuditi ovoj taktici... (1900., 106, 3), hrišćanski (...) s drugim opet pošao u hrišćansku školu, učili da su nam oči pucale..." (1901., 6, 2.)

58 "...Rišćani ih vode za nos, te se opaža kako neki Turci dobivaju sve dulje nosove..." (1903., 16, 2) ili "...liepe oranice prelaze u posjed drugih, najviše u ruke rišćana. Ljudi svašta nagadjaju. (...) A rišćani? Kao svuda tako i ovdje vrtaju im u glavu njihovi sveštenici srbofilstvo. Bog bi znao, kuda i kamo će dovesti to neoprezno vrtanje seljaka rišćana!" (1903., 28, 4.)

noeuropskoj praksi: *muslimani*,⁵⁹ *Muhamedova*⁶⁰ i prema tursko-arapskoj orijentaciji: *muslomana*,⁶¹ *muslomanske*⁶² i *Jerusolim*.⁶³

Etimološki pravopis zagrebačke filološke škole ne bilježi jednačenje šumnika po zvučnosti i izgovornome mjestu, ni ispadanje ni sažimanje zatvornika. Primjerice, pisanje prefiksa /iz/: *izpasti*, *izpiti*, *izčekivati*, *izpod*, *izkrivljeno*, *izteklo*, *Iztok*, *izkvarenost*; prefiksa /raz/: *razkošnost*, *razsadjak*, *raztužiti*, *razširiti*, *razsvjeta*, *razkralj*, *razplesti*; prefiksa /s/: *sbijati*, *sdogovoriti*, *sgodno* i ostali oblici: *obće*, *glasbeno*, *francuzko*, *izdatci*, *slastnih*, *eneržija*, *srdce*, *teško*, *nizko*, *obkoljen*, *podpuno*, *društvo*, *seljačtvo*.

2.5. Jotacija

Jotacija, tj. stara i ponovljena jotacija bilježi se refleksom /št/ što je jasno u nekim primjerima šćakavizama koji su dio organskoga idioma, tj. dijalekta: *popušćanje*,⁶⁴ *puščaju*,⁶⁵ *osvješćivao*,⁶⁶ *ištu*.⁶⁷ Šćakavizacija je također dio vrlo stare franjevačke jezične tradicije.⁶⁸

59 "...tako se shvaća pobratimstvo hrišćana (sic!) i muslimana, koje su kršćanski i visoki političari metnuli na veliki bubanj, spekulirajući u svojoj bizanštini..." (1902., 25, 8.)

60 "...Latini su i Grci jako proganjali Bogumile, pa je vjera Muhamedova došla Bogumilim u sgodan čas, da vrata jednim i drugim milo za drago - šilo za ognjilo..." (1900., 24, 1.)

61 "...taj ti 'Vrač' izporedjuje rimskog papu s neakvom kožom, čašom šampanjca i vrag ti ga znaj, a polumjesec, znak muslomana (sic!) stavlja na nečastno mjesto..." (1902., 25, 8.)

62 "...dovoljno je upozoroti (sic!), da u Sarajevu ima 800 muslomanske (sic!) djece na liskanju, koja ne idu ni u školu ni na zanat..." (1901., 53, 1.)

63 "...Kad to čujem, ronim suze kao jeremija nad razvalinama Jerusolima (sic!)..." (1901., 23, 6.)

64 "...Pa su oni iz našeg popušćanja (sic!) zidali svoje kule, iz kojih će pucati..." (1901., 45, 1.)

65 "...oni puščaju (sic!) svoju djecu u svako društvo bez ikakva nadzora, pa eto uzroka, da su i mostarska djeca postala liske i lole." (1901., 22, 3.)

66 "...i on je radio kao crv za moralno i materijalno dobro hrvatskog naroda, osvješćivao ga, putio ga, kako će se osoviti na svoje noge, da ne ovisi o kojekakvim lihvarima, pa je on kao pučki učo više učino (sic!), nego svi oni bogataši i imućnici..." (1901., 19, 1.)

67 "...šta je i kako je do toga došlo, ne će nitko ništa da kaže doli- djeca gladna ištu kruha. Pa zar bi to bilo za ćuhanja? Svatko od nas skucat krajcaru (sic!) za kruha mora, ali njemu se to ne dade... (1901., 26, 6.)

68 KUNA, 1983, 78: "...očit je trend prema istočnohercegovačkom šćakavizmu, čemu ne mora biti jedini uzrok ugledanje na već pomenutu normu, jer je tendencija šćakavizacije vrlo stara i u bosanskoj franjevačkoj literaturi ..."

U kratkim oblicima jata jotacija se nesumnjivo vršila, ali je u nekim primjerima vidljiv i kolokvijalni oblik: *njakih*⁶⁹ od *njekih* /e/⇒/a/. Također je dio organskoga idioma oblik u kojemu nije izvršena jotacija, kao *zanimiva*.⁷⁰

Pravopisom se iz 19. stoljeća niječna čestica piše odvojeno od oblika pokraćenoga prezenta glagola *htjeti* (HAM, 1998., 136), ali u listu se bilježi dvojako i kao *ne ću* i kao *neću*.⁷¹ Međutim, niječna se čestica uz druge glagole, prema pravopisnoj normi iz 19. stoljeća (HAM, 1998., 171), piše sastavljeno. I za ovo su pravilo također pronađena odstupanja. Tako se u samo nekoliko primjera potvrđuje navedeno pravilo: *nesmieš*,⁷² *nemože*,⁷³ *nedali*,⁷⁴ *neboj*.⁷⁵

List bilježi oba oblika pridjeva *sav/vas* koja su u starijoj normi bila dopuštena kao metateza (premetanje), s tim da je *vas* stariji oblik.⁷⁶

Starija hrvatska norma dopušta oba oblika pokaznih zamjenica na *-ov, -av* (*kakov/kakav; takov/takav*), a koji se jednako rabe u potvrdama

69 "...ama šta ćeš, kad nekim zaprlo u grlu – našlo se njakih (sic!) lola - a bilo ih je iz Sarajeva i iz Pešte, pa zadrieli ko vlah s koca, da otmu nevjestu – ali zahman (sic!) 'jer vuk vij, kad ga hrdja bije?..." (1900., 50, 4.)

70 "...nadao sam se da ću čuti koju zanimivu (sic!), a pun ih je kao šipak, a on će potegnuv dva, tri put, duboko na kamiš..." (1901., 56, 3.)

71 Primjerice: "...a sve se boje da ne izadju posve crna obraza iz južno-afričkog zapletaja, jer Boeri ne će ni da čuju za kakvu podložnost Englezima..." (1902., 4 i 5, 4) ili "...pregovaraju o miru, da im ne ostane crn obraz, kako im je na bojištu crn..." (1901., 50, 2); "...neće biti iznenađena kad na crni glas, da File više među živim nije..." (1900., 51, 5.)

72 "...gdje ima rada tu ima i napredka, nesmieš (sic!) uzeti ni tanke dlake ako nisi zaradio..." (1900., 11, 4.)

73 "...dakako da ovakvo zaklonište nemože (sic!) da tu sirotinju obrani od nepogode, od vjetra i kiše i s toga umiru djeca i slabe ženskinje (sic!) u sav mah." (1902., 27, 3.)

74 "...gojili je, pazili i držali kao kap na dlanu. Nedali (sci!) ni muhi pasti na nju dražili i čuvali je kao staklenu čašu, da vjetar ne zapuhne. Uz taku zebnju i brigu raslo diete kao zlatna jabuka..." (1901., 27, 6.)

75 "...ako se bojiš svieta da Ti reci na bubanj ne izlaze, a Ti piši meni ko starom jaranu pa se neboj dalje nikoga." (1901., 23, 4.)

76 Primjerice: "...Gruntovno povjerenstvo radi na vas mah, zasjeda svake hefte po jedan, a po potrebi i dva dana. Oni prouče, upute stranke, prime njihove ugovore i molbe za provođenje u gruntovnici..." (1901., 14, 3.) // "...dakako da ovakvo zaklonište nemože (sic!) da tu sirotinju obrani od nepogode, od vjetra i kiše i s toga umiru djeca i slabe ženskinje (sic!) u sav mah."

lista.⁷⁷ U nekim primjerima vidljiv je utjecaj organskoga idioma pa se susreću oblici kao što su *takih* ili *onaki*.⁷⁸

2.6. Glagoli

Iako bi suvremena norma oblike tipa *vrtili*,⁷⁹ *oslabiti*,⁸⁰ *razumiti*,⁸¹ *samliti*,⁸² *zaboliti*⁸³ itd. smatrala ikavizmima (dijalektizmima) koji su i dio idiolekta autora određenoga teksta, predstavnici zagrebačke filološke škole ove oblike ili oblike tipa *sio*⁸⁴ i *viditi*⁸⁵ smatraju pravilnim oblicima. Dakle, pisanje dvoglasnika dvojako je, a stara je norma bila kolebljiva (neki su oblici pisanja dvoglasa dubletni: *viditi* i *vidjeti*,⁸⁶ *sititi* ili *sjetiti*,⁸⁷ pa se u istom tekstu mogu naći i jedni i drugi oblici.

77 Primjerice: "...prenimo se dakle, odpočnimo svojski, s takovim radom i nastojanjem uhvatiti (sic!) ćemo duši mjesta - a u potomstvu harnu uspomenu..." (1903., 38, 2); "...mi Macedonci ne popuštamo, ne damo se smesti, mi se ne plašimo nikakvih sredstava, ni okrunjenih glava ne ćemo štedjeti – samo, da svoj cilj polučimo..." (1901., 23, 2).

78 Primjerice: "...tko hoće tamo da ide, treba mu dobra kesa, ama u nas nema takih kesa, pa bi bolje bilo ostati u 'Dinari!...' ili "...vas se sviet promienio, a mi ostali onaki isti kao što smo bili prije više vjekova, konzervatici od glave do peta (sic!)..." (1901., 23, 2).

79 "...pošto joj sve po čudi stizali odgovori, vrtila (sic!) se kao kalajdžija po kotlu i ne znala, šta će..." (1901., 29, 6.)

80 "...ako ti je kesa krcata ne boj se gladi, a ako ti je prazna, pritegni dobro pas jer će ti brzo oslabiti (sic!)..." (1904., 10, 7.)

81 "...ako bi imali što primietiti, bilo bi pozornici, koja je dosta slabo dekorirana bila, ali lako je izpričati 'Posavca', njega od suviška glava ne boli, on neima (sic!) nikakove podpore osim ono prihoda od koncerta, pa se sasvim lako može razumiti (sic!) da se to sve od jednoč (sic!) nemože nabaviti..." (1902., 13, 7.)

82 "...Koliko muke te dangube stoje, dok se do komada kruha dodje, najbolje osjeća jadna sirotinja. Mnogo je bilo, pa je gladovao kod gotova žita. Nije mogao samliti (sic!) ili što su mlinici tako daleko ili što siromak (sic!) nije imao s čime platiti..." (1902., 6, 5.)

83 "...ne pitaj brate Jefto, već pomozi ako za sv. Savu znaš, srdce me zabolilo (sic!), pa ni živjeti ni umrijeti (sic!)..." (1900., 93, 7.)

84 "...u kutu je sio (sic!) pjevač, ziba se simo i amo, udešava svoju tamburu..." (1902., 99, 5.)

85 "...ne treba mu daleko tražiti razlog, neka samo pogleda oko sebe, pa će odmah viditi (sic!), ako nije slijep (sic!) kod zdravih očiju..." (1902., 98, 6.)

86 "...nemoj brate griješiti duše! Otkle i kako je ona ono zakurlala to će se vidjeti najposlije..." (1900., 79, 7.)

87 "...možda će se i sad popo sjetiti, da nije ni gjavao onako crn, ko što vele- biti će makar ikoja biela pjega na njemu..." (1900., 74, 6.)

U potvrdama se bilježe glagolski dijalektizmi koji se temelje na jotaciji prezenta glagola *ići* (*idje*⁸⁸) ili analogijskom /m/ (*započmu*⁸⁹). Bilježe se glagoli koji imaju dubletne oblike u prezentu I. i V. vrste: *znadu*,⁹⁰ *imadeš*,⁹¹ kao i glagola IV. i V. vrste, npr. *uzimlju*.⁹²

Većina primjera glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga ima standardne nastavke *-ći* i *-vši*, međutim odstupanja se odnose na redukciju završnoga *-i* /*ći*/ u /*ć*/ i /*vši*/ u /*v*/, a danas je ova pojava stilski obilježena: *pijuć*, *potežuć*,⁹³ *stvarajuć*,⁹⁴ *uzdajuć*,⁹⁵ *odkidajuć*,⁹⁶ *bježeć*,⁹⁷ *sjetiv*,⁹⁸ *potegnuv*.⁹⁹ Inače, stalna uporaba glagolskih priloga naslijeđe je franjevačke literarne tradicije (KUNA, 1983., 131).

Zabilježen je oblik imperativa *projdi*.¹⁰⁰

88 "...Gledajući hrvatski otačbenici Herceg-Bosne, kako se agitacijom i štamptom iz tudje njive u našu uvlače tudji kukolj, a idje s tim, da se narod otudji svom imenu i svojoj prošlosti, pa dušu mu i srdce izkvari..." (1900., 25, 2.)

89 "...Malena je rasta, okoštanih obraza, brci mu posiedili, stoji kô ukočen. Ali ako se započne (sic!) razgovor, kao što smo..." (1902., 1, 6.)

90 "...jok brate, kako s toga - poče Mujaga, već ću ti ja kazati, koji malo po bolje znadu i od mene i od tebe, pa ako ti i oni ne kažu, da je ovako, pljuni mi u obraz..." (1901., 34, 5.)

91 "...ta eto, bože ti zdravlje, imadeš dosta svega pa će iza tebi ostat dosta djeci..." (1901., 42, 7.)

92 "...imade ljudi u pokrajni, koji ne će da dadu vriednost ovim sastancima, jer ne haju za obćim dobrom naroda, ili uzimlju (sic!) za šalu svaki rodoljubni pokret..." (1901., 32, 5.)

93 "...U tišini samostanskoj, u svojoj sobi, pijuć crnu kahvu, protežuć dimove na dugi čibuk, sjedi Martić, na koljenu mu komad papira i kliče bielu vilu na gudalo..." (1902., 10, 1.)

94 "...mi dakle - stvarajuć strančarstvo - narod i materijalno slabili, ogriješili bi se dakle i o njegovu eksisitenciju, a prije nego to budemo činiti, bolje bi bilo da svežemo mlinski kamen o vrat, pa da utonemo u more zaboravi..." (1900., 35, 1.)

95 "...i je li vlada na sve to hladna srdca, eto ti ih samih s narodom, te narodnim žuljevima, uzdajuć se u se i u svoje kljuse, osnivaju narodna društva..." (1900., 80, 1.)

96 "...a i mnogom je zemljaku utro suzu siroticu, odkidajuć od sebe i šaljuć podpomoć..." (1900., 12, 3.)

97 "...zec naglo bježeć, dotrča taman k stieni, za kojom sam ja čučao, skoči na vrh nje (...) ja se bojah lovca, pa udri ispred kera i njega i što no rieć (sic!) - sam pao sam se ubio, kud me vrazi na taj put natjeraše..." (1900., 68, 1.)

98 "...presv. g. Nikolaj Mandić uz asistenciju i izrekao tužno slovo, sjetiv se druga u radu za boljak (sic!) crkve..." (1903., 19, 3.)

99 "...nadao sam se da ću čuti koju zanimivu (sic!), a pun ih je kao šipak, a on će potegnuv dva, tri put, duboko na kamiš..." (1901., 56, 3.)

100 "...dao Bog dobro, teto, projdi me se, opet zijan, svu noć obio i tražio, ne bih li se sletio, pa ni za liek..." (1900., 58, 7.)

Na morfološkoj se razini posebno može istaknuti pisanje imenica bez morfemskoga nastavak *-ah*, uporaba imenica muškoga roda i sinkretizam padeža.

2.7. Množina

I u pisanju množine imenica muškoga roda vlada neujednačenost, tj. šarenilo u izboru duge i kratke množine tih imenica. Iako tadašnja norma zagrebačke filološke škole prednost daje kratkoj množini, neki oblici frazemskih sastavnica ili leksema u tekstu imaju dvojake oblike, što se može pripisati dijalektu: *gostovi*,¹⁰¹ *hirima*,¹⁰² *klipe/klipove*,¹⁰³ *dlani/dlanovi*.¹⁰⁴

2.8. Padeži

Norma 19. stoljeća zagovarala je uporabu genitivnoga nastavka *-ah*. Za razliku od svih svojih prethodnika, *Osvit* imenice u genitivu množine ne bilježi završnim morfemom *-a(h)* iako je ono prema tadašnjoj normi bilo pravopisno a ne izgovorno. Ovo je još jedan primjer da jezik lista ima pravopisne karakteristike normâ na prijelazu jer ne bilježi riječi u duhu pravopisa norme zagrebačke škole. Zbog nesinkretiziranih padežnih nastavka u jeziku zagrebačke filološke škole mogu se razlikovati dativ i lokativ u množini, ne samo sa stalnim prijedlozima nego i prema padežnim nastavcima.

101 “...na Ilidži imaju gostovi uvijek zabave.” (1903., 38, 2.)

102 “...ali što koristi, kad u tom trijumfu djeluju i elementi koji će u danoj im s godi sve to u blato baciti - sve blatom zapečatiti, ako ne budu odgovarali njihovim hirima i taštini...” (1900., 51, 1.)

103 “...ništa ne raditi i biti Hrvat imenom, a onom poštenom radniku baca klipe pod noge i gleda zavrnuti vratom...” (1900., 51, 1.) // “...valjalo se k njemu približiti, a ne baciti mu klipove pod noge.” (1900., 83, 2.)

104 “...dok seljak toliko novca zasluži, treba pošteno ožuljati dlanove i dugo raditi...” (1903., 14, 1.) // “...otcu i materi zemlju ostavljajući suze na očima i da pušu u prazne dlane, a usrećuješ samo soje nezasitljive grobodere!” (1904., 8, 4.)

Osvit bilježi uporabu prijedloga *proti* s dativom: *proti sebi*,¹⁰⁵ *proti onim sunardonjacim*,¹⁰⁶ *proti materi*,¹⁰⁷ dok je oblik kao *protiv onih*¹⁰⁸ zabilježen s genitivom.

Prijedlog *prema/prama/pram* uvijek dolazi uz dativ, a prijedlog *u* dolazi s lokativom: *u tuđem jeziku*.¹⁰⁹

Prijelazni oblici padežnih nastavaka javljaju se i u primjerima: *po mehanam*,¹¹⁰ *po prstim*, *prama krvnicim*, *dati tabanim*.¹¹¹

Budući da starija norma nema navezaka ili pokretnih samoglasnika, u nekim frazeološkim potvrđama *Osvita* vidljivo je odstupanje ili mješavina pravila uporabe (padeža i navezaka). Navedeni primjeri s prijedlogom *proti* pokazuju tu nedosljednost u uporabi kao što je u primjeru s navedenom imenicom u dativu množine koja ima navezak –a (*proti slučajnim nesrećama*).

Da se u jeziku *Osvita* osjećaju tragovi tradicionalne franjevačke književnosti, može se vidjeti iz uporabe prijedloga *po* umjesto *na* s akuzativom.¹¹²

2.9. Futur I. i kondicional

U većini slučajeva kada je pomoćni glagol iza infinitiva, infinitiv se nalazi u krnjem obliku: *spomenut ću*.¹¹³ Ovakvo je pisanje futura suklad-

105 "...Narod (...) čini tim, po mojem dubokom uvjerenju, najveći grijeh proti (sic!) sebi; on počinja tim grijeh stalnosti, grijeh, koji djeluje, koji se vuče od koljena do koljena..." (1901., 4, 2.)

106 "...morali su (...) milom ili silom spustiti svoj glas, kad je došao govor za to, da sude o izgredima proti onim sunardonjacima, koji ne samo, tako rekuć, čine jednu državu u državi..." (1902., 82, 3.)

107 "...proti materi je radi slabe pažnje dana prijava; u Beču i Pešti iznese zakonska osnova o osiguranju pomoraca i ribara proti slučajnim nesrećama i proti starosti..." (1903., 32, 1.)

108 "...kako su naši stariji imenito muslimani sudili, pisali i borili protiv onih koji su nauku zabacivali i željeli, da im pečeni vrbci sami u usta padaju..." (1902., 45, 6.)

109 "...I vrieme je, jer ako išta, to je bilo sbilja nesnosno, da je hrvatski težak u Dalmaciji dobivao pozive i ine uredovne odluke u tuđem jeziku, te je morao trčati od Poncija do Pilata, da mu tko pročita, što mu se crno na bijelu piše..." (1903., 81, 5.)

110 "...od sovika do zalika, svagdje ima griješnika i dužnika. Stopanica cvili s djecom, a domaćin kućna dobra po mehanam dieli..." (1904., 3, 5.)

111 "...obično za vremena DAO TABANIM VATRU, te na taj način umakao zasluženjoj kazni..." (1901., 59, 3.)

112 "...jer knez hoće po svaki način..." (1903., 32, 1.)

113 "...spomenut ću jednu sgodu ili bolje nesgodu, koja opet baca crnu tamu na nas, mjesta svjetla i napredka..." (1901., 43, 5.)

no kako tadašnjoj tako i današnjoj hrvatskoj pravopisnoj normi. Međutim, u korpusu je pronađen jedan primjer sastavljenoga pisanja futura I. (*biće*¹¹⁴), ali se bilježi i oblik tipa *biti će*.¹¹⁵

Pisanje kondicionala, tj. njegova pomoćnog glagola *biti* odlikuje se dijalektalnim jezičnim svojstvima. Aoristni oblik pomoćnoga glagola u 3. osobi množine svojstven je većini bosanskohercegovačkih govora: *biše biti*.¹¹⁶

Hrvatski jezični purizam nije dopuštao turcizme koji su se u starijom jezičnoj normi smatrali tuđicama, no *Osvit* njima obiluje, što je još jedan pokazatelj utjecaja organskoga idioma. Na leksičkoj razini *Osvit* obiluje turcizmima, ali s obzirom na područje na kojemu se pojavljuju, može se govoriti o dijalektizmima. Ovdje se navode samo neki turcizmi pronađeni u analiziranoj periodici, bez njihove detaljnije podjela na skupine: *bizmećarica, šenluk, eškija, čardak, arpadžik, budžak, zejtin, fajda, bešika, mazija, tufan, tarhan, aršin, cebe, kijamet, kafez, jagma, kadifa, čibuk, šejtan, subaša, šeher, medžidije, ceif, hidžret, zijafet, aščinica, aščija, merak, granap, zijan, hefta, fajda, kalif, bašča, behar, hasna* i dr.

Zaključak

Budući da je uređivačka politika Ivana Aziza Milićevića bila slična dotadašnjoj tradiciji uređivanja listova u nakladništvu Hrvatske dioničke tiskare (nekadašnje Tiskare katoličkoga poslanstva u Hercegovini), dakle zaštita hrvatskih prava i interesa, u jeziku je lista jasan utjecaj tadašnje franjevačke jezične tradicije, jezik suradnika lista i zagrebačke filološke škole.

Jezik *Osvita* oslanja se na stariju franjevačku literaturu kada je riječ o uporabi refleksa jata određenih glagola; uglavnom su to ikavski oblici tipa *viditi, želiti*, kao i uporabe prijedloga i prijedložnih izraza. Šćakavizirani oblici glagola, uporaba glagolskih priloga, bilježenje vjerske

114 "...Muka je to kazat vama, jer ćete vi opet u svoje diple i biće kako vi kažete..." (1903., 25, 6.)

115 "...možda će se i sad popo sjetiti, da nije ni gjavao onako crn, ko što vele- biti će makar ikoja biela pjega na njemu..." (1900., 74, 6.)

116 "...što ćeš sada? Reda je slušati, jer tko s djavlom tikve sadi, o glavu mu pucaju, mjesto tikava mogle biše biti šake moje kokane, pa kud onda?" (1901., 30, 7.)

terminologije pokazuju snažan duh jezika bosanskih franjevaca. Iako je norma zagrebačke filološke škole zagovarala pisanje genitivnoga nastavka *-ah* i iako je ono prema tadašnjoj normi bilo pravopisno a ne izgovorno, *Osvit* ne bilježi riječi u duhu pravopisa norme zagrebačke škole, što je pokazatelj da jezik lista ima pravopisne karakteristike normi na prijelazu. Potvrda za to može se naći i u pisanju čestice *ne*. Etimološki pravopis zagrebačke filološke škole ne bilježi jednačenje šumnika po zvučnosti i izgovornome mjestu, ispadanje i sažimanje zatvornika, a tih se pravila drže i autori *Osvitovih* tekstova. Iako tadašnja norma prednost daje kratkoj množini imenica, *Osvit* bilježi dvojake oblike, što je odlika i dijalektalnoga obilježja jezika.

Dijalektalnih svojstava ima u pisanju pomoćnoga glagola biti: *ja bi, biše biti...* kao i u pisanju refleksa jata, fonema *đ, dž i h* i pokazanih zamjenica.

S obzirom na način nastanka *Osvita* i njegovu borbu za održanjem (obilježio je desetljeće novinske djelatnosti u Hercegovini), razumljiva su sva tri utjecaja na njegov jezik, a posebice velik trag ostavlja franjevačka jezična tradicija.

Osvit je, kao posljednji list tiskan u nakladništvu Hrvatske dioničke tiskare, nastavak već tada desetljećima objavljivane javne hercegovačke riječi čijem su sadržaju i obliku poseban pečat dali njegovi urednici i kao takav predstavlja zanimljiv i izazovan materijal kako s lingvističkoga tako i s publicističkoga i kulturološkoga aspekta.

Literatura

- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija (2004.), *Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti od 11. do 19. stoljeća*, HKD Napredak, Zagreb, pp. 17-22.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija (1983.), *Jezik "Bosanskog prijatelja" – prvog bosanskohercegovačkog časopisa*, Svjetlost, Sarajevo.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija (1989.), *Između Vuka i Gaja*, Sarajevo.

-
- KRUŠEVAC, Todor (1978.) (II), *Bosanskohercegovački listovi u 19. veku*, Veselin Masleša, Sarajevo.
 - KUNA, Herta (1983.), "Neki problemi jezičke standardizacije u Bosni i Hercegovini krajem XIX vijeka na materijalu jezika štampe", *Književni jezik*, 12/3, Filozofski fakultet, Sarajevo.
 - MUSA, Šimun (1992.), *Franjo Milićević i hrvatski kulturni preporod u Hercegovini*, Mostar.
 - OKUKA, Miloš – LJILJANA, Stančić (1991.), *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, München.
 - *Osvit* 1898. (III) – 1908. (VIII) (urednik Ivan Aziz Milićević).
 - RIZVIĆ, Muhsin (1985.), *Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine*, Veselin Masleša, Sarajevo.
 - SAMADŽIJA, Marko (1997.), "O službenome statusu hrvatskoga standardnog jezika potkraj XIX. i u početku XX. stoljeća", *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, MH, Zagreb, pp. 88-99.
 - TAFRA, Branka (1995.), "Obilježja hrvatske gramatičke norme do kraja 19. stoljeća", *Filologija*, 24/25, pp. 349-354.
 - VINCE, Zlatko (1982.), "Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća", *Jezik*, XXX, num. 2, 33-64, Zagreb, pp. 51-57.